Sözlü Gelenek ve Eğitim:
Nasreddin Hoca Fıkraları Örneği

Vefa Taşdelen*

Özet

Fıkralar sözlü geleneğin, Nasreddin Hoca fıkraları da fıkra türünün en önemli örneklerindendir. Anadolu halkı, yüzyıllardır onları anlata anlata, hem yaşam deneyimini aktarmış, hem nükte gücünü ortaya koymuş, hem de yaşadığı ortamdaki sosyal duyguyu geliştirerek "muhabbet kültürü"ne, sosyal duygunun oluşumuna katkı sağlamıştır. Nasreddin Hoca fıkralarının en önemli özelliklerinden biri, belirli bir düşünce gücüne ve eğitsel içeriğe sahip olmalarıdır. Onlardaki ironi ve nükte gücü, bilinci yeniden yapılandırır, hayata bakışı yeniden üretir. Kuşkusuz fıkralarda güldürü unsuru öne çıkar, ancak gülmek kendi başına değildir hiçbir zaman; düşünme, anlama ve ibret alma da onlara eşlik eder. Öyle ki, daha gülme bitmeden, düşünme yola çıkmış olur. Nasreddin Hoca fıkraları, pratik hayata yönelik derslerle doludur. Bu nedenle onlarda mizah değeri yanında etkili ve eğitici bir içeriğin olduğunu da söylemek gerekir. Bu eğiticilik, pratik hayatta işe yarayacak, yol gösterecek öğütler şeklinde ortaya çıkar.

Anahtar Sözcükler: Sözlü gelenek, Nasreddin Hoca fıkraları, deneyim, insan doğası, eğitim.

Abstract

Verbal Tradition and Education: The Sample of Nasreddin Hodja Anecdotes: Folk have found an expression style to keep alive and to transfer his life experience and wisdom to posterity. This expression style is verbal tradition's elements as a proverb, anecdote, tail, fable, folk song, legend, epic, elegy, which are remembered, explained and understood easily. Folk have been adding his life experiences to this verbal tradition for thousand years via rhapsodize and by talking. On the one hand, he expresses his state via it, and on the other hand, it has contributed to live and progress of the verbal tradition.

Anecdote is most substantial sample of verbal tradition and Nasreddin Hodja anecdotes are also the most substantial sample of anecdotes model. By telling them, Anatolian folk both set him skill of humour and improved social emotion in which he lives by telling them for thousand years. One of the most important characteristic of Nasreddin Hodja anecdotes is to have reasoning ability and educational content. The reasoning ability and irony in them reconstruct the conscious and reproduce outlook on life. The humoristic is priority in anecdotes definitely, however the comic isn't only itself solely, thinking, understanding and drawing a lesson accompany it. Indeed, before laughing ends, thinking sets out. And this is an effective consciousness bobbing up in the environment experienced. Nasreddin Hodja anecdotes are full of lessons concerning practical life. Therefore it must be said that they have a effective training content beside their humoristic value.

* Arş. Gör. Ankara Üniversietsi Eğitim Bilimleri Fakületsi.

Key Words: Verbal tradition, Nasreddin Hodja anecdotes, experience, human nature, education.

Giriş

Halk, kendi yaşam bilgeliğini dile getirmenin, yaşatmanın ve gelecek kuşaklara aktarmanın yolunu bulmuştur. Bu ifade biçimi, kolay hatırlanan, kolay anlatılan ve kolay anlaşılan, dinleyende hoşlanma duygusu uyandıran, her biri etkili ifade biçimleri olan atasözü, fıkra, masal, türkü, efsane, destan, ağıt gibi sözlü gelenek unsurlarıdır. Halk, yüzlerce yıldır anlata anlata, dinleye dinleye kendi tecrübesini, yaşam bilgeliğini bu geleneğe katmış, bir yandan onunla varoluşsal bilincini güçlendirirken öte yandan da bu geleneğin yaşamasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yüzden sözlü gelenek unsurları, bir defada söylenip ortaya konulmuş ifadelerden oluşmaz, uzun bir zaman dilimi içinde toplumu oluşturan kuşaklar tarafından ayrı ayrı sınanan ifadelerden oluşur. Onları sıradan söylentilerden ayıran, unutulup gitmekten alıkoyan özellik, yaygın şekilde kullanılmaları, sahip oldukları yoğun nükte, öğüt, his, düşünce içerikleri ile taşıdıkları eğitsel değerdir. Sözlü gelenek ürünlerinin yeri, kitaplar ve yazılı kaynaklar değil, halkın hafızasıdır. Bu özgül konumu yitirdiklerinde, yazı ile kayıt altına alınmış olsalar bile varlık gerekçelerini yitirirler, giderek anlatılmaz, söylenmez ve dinlenmez olurlar.

Sözlü gelenek yazıda değil konuşma ve dinlemede ortaya çıkar, kitaplarda değil hafızada birikir, tazelenir ve dönüşür. Halk kendini yazıyla değil, daha çok sözle eğitir. Okumanın değil dinlemenin, yazmanın değil söylemenin ve söyleşmenin dünyasıdır sözlü geleneğin dünyası. Bu nedenle, atasözlerinde söylemenin ve dinlemenin erdemine ilişkin sözler yer alır. Söylemek önemlidir, ama asıl olan dinlemektir. Konuşmanın bir erdemi varsa, dinlemenin de bir erdemi vardır. "Dinleyen konuşandan arif gerek.", "Söz gümüşse sükût altındır." diyen atasözleri, dinlemenin erdemini önceleyen sözlerdir. Sözü, erim noktası olan gönle ulaştıran "can kulağı ile dinlemek", sözden nasihat almayı ifade eden "kulağa küpe yapmak", dinlemenin erdemleridir. "Muhabbet" olarak da adlandırılabilecek, söyleme ve dinleme, bu eğitim biçiminin özünü oluşturur. Geleneksel eğitim sistemimiz daha çok dinleme biçiminde ortaya çıkmıştır. Konuşma, söz söyleme, dinlemeden sonra gelir. Okuma ve yazma saygın bir eylem olarak, başka bir sınıfa, aydın ve seçkin (havas) sınıfa ait bir çaba olarak görülmüştür. Bu açıdan halkın eğitim anlayışını, özellikle sözlü gelenekten çıkarmak daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Sözün ve davranışın halk için eğitici bir işlevi vardır. Yunus Emre, "*Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı / Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ide bir söz*" derken sözün insan dünyasının oluşumundaki etkin yerine işaret eder (Yunus Emre, 78, 79). Yine tatlı dilin, yılanı deliğinden çıkaracağını, bıçak yarasının kolay dil yarasının zor iyileşeceğini söyleyen atasözleri de, sözün tesir gücüne işaret ederler. Bin dinleyip bir söylemek, olgunlaşmanın yolu olarak görünür. Sözün çıktığı boğazın kırk boğum olduğunu söyleyen atasözü de, sözü sarf etmede gösterilmesi gereken azami özene işaret eder; zira o bir kez söylendikten sonra geri alınmaz. "Sır senin esirindir, söylersen sen onun esiri olursun", "Dilim seni dilim dilim dileyim" derken de insanın kendi diline olan bağlılığına, adeta kendi diline gömülü olduğuna işaret eder. Kişinin başına ne gelirse dili yüzünden geldiğini söyleyen atasözü, kişinin kendisine ve çevresine karşı olan öncelikli görevinin dille başladığını ve dille kurulduğunu ifade eder. Sözlü geleneğin öne çıkardığı görüş şudur: İnsanın insan karşı öncelikli ödevi dil üzerinden gerçekleşir. Bu nedenle herkesin birbirine karşı bir çift tatlı söz borcu vardır. Bütün iyilikler bu borcun ifası ile başlar. Tatlı dil, bütün iyiliklerin anasıdır, dostlukların özüdür. İnsanlık ruhu, tatlı dilin geniş ufkunda görünüşe çıkar, dilin zarafetinde somutlaşır. İnsan dünyası dildeki güzellikte aydınlanır.

Söylemek ve dinlemek, sözlü gelenekte, sıradan anlamlarının dışına çıkarak bir sanata, retoriğe, saygı ve muhabbete, bir bilime ve öğrenme metodolojisine dönüşür. Söylemek ve

dinlemek sevgiyle, muhabbetle gerçekleşir ve çoğu kez hayatın doğal akışı içinde ortaya çıkar. Yazılı eğitimdeki "ezber"in aksine burada söylemek ve dinlemek, karşılıklı konuşmak, sohbet etmek söz konusudur. Bu şekilde bir yaşantı başkasına aktarılır ve yeni bir yaşantı ortaya çıkar. Bu ise pratik değeri olan, ahlaksal nitelik taşıyan bir davranış değişikliği olarak kendini gösterir. Yazının M.Ö. 3000'lerde kullanılmaya başlandığı dikkate alınırsa, insanoğlunun ilk eğitme ve eğitilme (*eğitişim*) ediminin sözlü bir şekilde ortaya çıktığı anlaşılabilir. Atasözlerinin eskiye doğru izini süren Süheyl Ünver, altı bin yıllık bir maziden söz eder (Ünver, 2). Sözlü gelenek, kısıtlı bir çevrede de olsa, ortak dil, anlam ve değer unsuru olarak kendini gösterir. İnsanlar, deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini, söylemek istediklerini, etkili ve uzun ömürlü olacaklarını düşündükleri bu özlü ifadeler aracılığı ile söylemişlerdir. Sözlü kültür, içerdiği atasözleri, fıkralar, masallar ve destanlarla güldürmenin, eğlendirmenin, hüzünlendirmenin yanı sıra ve aslında bütün bunlarla birlikte eğitmenin yollarını da aramıştır. Güldürürken eğitmek istemiştir, ağlatırken eğitmek istemiştir, eğlendirirken eğitmek istemiştir. Sözgelimi, atasözleri, doğrudan eğitmeyi amaçlayan kısa, özlü ve etkili sözlerdir. İçerdikleri nasihat ve süzülmüş yaşam deneyimleriyle, yönlendirici ve öğüt verici niteliktedirler. Sözlü geleneğin en önemli ve gündelik hayatta en çok kullanılan öğelerinden biri de fıkralardır. Fıkraların en yetkin örneği de kuşkusuz Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Nasreddin Hoca fıkraları, düşüncenin, bilgeliğin gülümseyen yüzüdür. Yüzyıllar boyu anlatılan, dinlenilen ve denenen Nasreddin Hoca fıkraları, ortak bir bilinç ve anlam alanı oluşturmuşlardır. Bu özellikleri ile eğitici bir niteliğe sahiptirler.

Bu makalede, öncelikle sözlü gelenek ve eğitim konusu ele alınacak, daha sonra bir örneklem evreni olarak Nasreddin Hoca fıkralarının eğitimsel imaları üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda ele alınacak sorular şu şekilde sıralanabilir: Sözlü geleneğin eğitimle ilişkisi nedir? Sözlü geleneğin, halkın kendi kendisini eğitmesinde nasıl bir işlevi vardır? Fıkraların eğitim konusuna bakışı nasıldır? Doğrudan eğitimle ilgili olabilecek fıkralar var mıdır? Fıkralarda insan doğası nasıl ve hangi özellikleriyle ortaya çıkar? İnsan iradesinin terbiyesi, seçme gücünün oluşumu ve umudun ortaya çıkması açısından fıkralar nasıl bir tutum ortaya koyarlar? Makalede, bu ve benzeri sorular bağlamında Nasreddin Hoca fıkralarının eğitimsel imalarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Sözlü Gelenek ve Eğitim

"Halk", nerede olursa olsun, devletin ve toplumun sıcak ve canlı bedenini oluşturur. Bu sınıf, sözlü gelenek içinde kendi sevinç ve hüzünlerini, yine kendi diliyle, kendi anlayabileceği şekilde şiirlerle, türkülerle, fıkralarla, atasözleriyle, destanlarla, ağıtlarla, masallarla, efsanelerle ifade etmiştir. Halk kendini, Dede Korkut, Nasreddin Hoca gibi belirli isimlerde; fıkra, atasözü, türkü gibi belirli tür ve söyleyişlerde cisimleştirmiştir. Bu nedenle sözlü gelenekte konuşanın kimliği açık değildir. Belki şunu söylemek daha doğru olur: O konuşunca ortak akıl, ortak tecrübe, ortak bilinç konuşur. O konuşunca bir koronun sesi duyulur. Söyleyen, rivayet eden, onun sözüne aracılık eder. Sözlü geleneğin ifadesi, dile gelmesi, dilde yaşam bulması, tekil bir karakter gösterir. Tek tek yaşantılar ona katılır. O, her söylenişte kendini yineleyen yeni bir mesaj, yeni bir bakış ve yeni bir yaşantıdır. Sözlü gelenekte, yazılı kayıt söz konusu değildir. Bu nedenle bu geleneğe ait ifadeler anlatıldıkları ve yaşandıkları gibidir. Örneğin söz söylenir ve biter, türkü söylenir ve biter; onları kayıt eden halkın hafızasıdır. Bu kayıt da söylendiği gibi değil, anlaşıldığı gibidir. Söylenme ve anlaşılma biçimindeki farklılık, sözlü gelenekteki kuşaklar arası farklılaşmayı beraberinde getirir. Sözlü gelenek unsurlarını kayıt altına alan ve onlar üzerine yorum yapanlar, "havas"tır. Havas, halkın bilgeliğini yazıya aktarır, inceler, yorumlar, bu konuda çalışmalar yapar. Sözlü geleneğin özünde kayıt altına alınmak diye bir ilke yoktur. Halk sözü söyler, söylenen sözü zamana ve hafızaya teslim eder. Söz eğer

kendini yeniden hatırlatma gücüne sahipse, tekrar tekrar ifade bulur. Bu onun yaşama ve zamana direnme gücünü oluşturur. Böyle bir güçten yoksunsa, unutulur gider. Sözlü gelenek unsurları, yeri ve sırası gelince söylenen sözlerdir. Bu yüzden, her bir söyleyiş, bir tekrarlanma değil, yeniden yaşama, yeniden keşfetme, kendi kişiliğinde yeniden tecrübe etmedir. Onları anlamlı kılan şey, sözün bağlamının, zamanının ve koşullarının da tekrarlanmasıdır. Yinelenen yaşantılar içinde, söz kendini yaşatır, kendi karşılığını bulur.

Bir milletin öz değerleri, Dostoyevski'nin de ifade ettiği gibi yeniliklere ve değişmelere duyarlı aydın ve seçkin sınıf içinde değil, buna en uzak mesafede bulunan "basit halk"ın içinde yaşar ve orada canlılığını korur (Dostoyevski, 258, vd.). Halk saftır, kendin değerlerini bozacak cereyanlara kapılmamıştır. Atasözü, türkü, masal, hikâye, destan gibi sözlü gelenek unsurları da halkın felsefesinin, düşüncesinin ve hissiyatının billurlaştığı sözlerdir. Atasözlerine bu açıdan bakmak, onlarda öz değerlerimize ilişkin ipuçları ve yansımalar bulmak, bize ait bir dünya görüşü çıkarmak mümkündür. Halk yaşantıları, deneyimleri, sezgileri ve kavrayış gücüyle yoğurduğu kendi hikmetini yine kendi dili ile, kendisi gibi olanlara ve onların en iyi anlayabileceği şekilde sunmanın yolunu ve söyleyiş biçimini bulmuştur. Bu söyleyiş biçiminin adının, felsefe, edebiyat ya da sanat olması, bu türü ortaya koyan kişiler açısından önemli değildir. Öncelikli kaygıları, edebi bir tür ortaya koymak, sanat ve felsefe yapmak değil, kendi oluşturdukları hikmeti yaşatmak ve gelecek kuşakların dikkatine sunmaktır. Bunu bir sanat olarak değil, bir gereksinimin karşılanması olarak görmeleri, bu ürünlerin imzasız oluşundan bellidir. Amaç bir ismi geleceğe taşımak değil, yaşam deneyimlerini söze aktarmak, bu şekilde bugünden yarına etkili bir diyalog oluşturabilmektir.

Konuşma; bilmeyi, dinlemeyi, tecrübe etmeyi, latifeyi, sevgi ve saygıyı da içeren kapsamlı bir süreçtir. "Söz dinlemek", kulak vermenin de ötesine geçen pratik bir anlama sahiptir. Anlaşılması gereken daha çok bu pratik anlamdır. Onda, dinleyeni hayata hazırlayan bir nitelik vardır. Bu pratik boyut, "can kulağı ile dinlemek" olarak ifade edilebilecek bir durumdur. Söz dinlemek, "kulağa küpe" olduğunda, pratik bir değer de taşımaya başlar. Can kulağı ile dinlemek, insana yönünü gösteren, insanı geliştiren bir eylemdir. Sözün kulağa misafir olması değil, denilebilirse "cana ulaşması"dır asıl olan. Bu durumda, söz, canın kulağında misafir olarak kalmaz, canın evini şenlendirir, ocağını yakar, onu geliştirir, gürleştirir. Bu yüzden sözlü gelenek, bir nasihat ve bilgelik, bir konuşma ve dinleme geleneğidir. Metafizik duyarlık bile, bu yapı içinde kuramsal değil, pratik ve varoluşsal bir içerimle ortaya çıkar.

Sözel kültürün dünyası, kitapların, yazıların ve okumaların dünyası değildir; kuramların, felsefelerin dünyası da değildir: pratiğin ve varoluşun dünyasıdır. O, günlük yaşamın dilini konuşur, bu dünyanın, bu yaşantının içinden çıkar. Bu dünyada yaşananları, olup bitenleri, yine bu dünyanın diline aktarır. Acısıyla tatlısıyla varoluş dünyasına tanıklık eder. Bu ifadelerde, bu dünyanın sevinçleri ve heyecanları vardır. Sözlü kültür tümüyle halkın kültürü ve yaşayışı ile ilgilidir. Yaşanılan, dinlenilen, kuşaktan kuşağa rivayetlerle geçecek sözlü metinler anlatılır. Bu nedenle "anlatma" ve "dinleme" sözlü kültürün başlıca eğitim olgusudur. Okuma ve öğrenme ise mektep kültürünü, medeniliği, şehirliliği ifade eden yaşantılardır. Halk, sözlü geleneğin bakış açısından, okuyarak değil, daha çok dinleyerek, konuşarak, yaşayarak öğrenir; sezgileri ve deneyimleri ile öğrenir. Eğitim, bir dikkat ve çıraklık işidir. Bunun yöntemi okuma değil dinleme, ezberleme değil dikkat etme, kendini verme ve gözlemlemedir. Bu yaşam biçiminde kişi, bakarak, dinleyerek ve kendini vererek öğrenir. Öğrenme, her şeyden önce bir işteki yeterliliği ve yapabilme becerisini ifade eder. Bu beceriyi kazanmadan kişi öğrenmiş sayılmaz. Bu açıdan sözlü gelenekte, yaşayarak öğrenme, öğrenerek yaşama durumu söz konusudur. Kişi, öğrenirken yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan bir işi, bir mesleğin ahlakını, sosyal iletişim becerisini öğrenmiş olur. Bu şekilde öğrenmek, yaşamın en temel gereksinimlerini karşılar. Öğrenmek için öğrenme, bilmek için bilme yönünde, kuramsal bilme yönünde

bir talep yoktur. Bu dünya, kuramın değil, pratiğin dünyasıdır. Bu nedenle, bilgi kendi başına bir değer değil, daha çok hayatı sürdürebilmenin aracıdır. O, gündelik hayattaki işleviyle halkın dünyasında yer alır. Bu nedenle sözlü gelenekteki eğitim yaşam boyu eğitimdir. Atasözleri ve fıkralar bunu gerçekleştirmeye yönelik çabanın içinde yer alır, birbirleri için örnek olabilecek kişiler yetiştirmek esastır.

2. Nasreddin Hoca Fıkraları Örneği

Fıkralar hayatın gülen yüzüne tanıklık eden sözlü gelenek unsurlarıdır. Hemen her toplumda, o toplumun mizah anlayışını, neşeliliğini ifade edecek mizah unsurları vardır. Anadolu kültürü de başta Nasreddin Hoca fıkraları olmak üzere, pek çık fıkra türü (Bektaşi fıkraları, Karadeniz fıkraları, Temel - Fadime fıkraları) ile zengin bir gülmece kültürüne sahiptir.[1] Yakından bakıldığında her köyün, her beldenin, her ilçenin, her iln bile kendine göre bir gıkra ve güldürü kültürü vardBu neşelilik, en belirgin biçimde Nasreddin Hoca fıkralarında ortaya çıkar. O, belirli bir kişi olmaktan ziyade, Anadolu insanının yaratıcılığını, zekasını, hoşgörü ve espri gücünü simgeleyen bir "anonim kişilik"tir. Bu, öylesine güçlü bir kişiliktir ki, etki alanı yalnız Anadolu ile sınırlı kalmamış, Asya, Afrika ve Avrupa gibi dünyanın farklı bölgelerine de etki edebilmiş, o kültür ve coğrafyada yaşayan kişilerin mizah anlayışları ve yaşam koşulları içinde kendine bir yer bulabilmiştir. Bu yönüyle, Nasreddin Hoca kişiliği, Anadolu kültürünün dünyaya uzanmış bir dostluk ev hoşgörü eli gibidir; Hoca gülümseyen ve gülümseten yüzüyle aynı zamanda evrensel bir kişiliktir.

Nasreddin Hoca'nın 13. Yüz yılda yaşadığı kabul edilir. Nerde doğruyu, nerde yaşadığı ile ilgli üzerinde uzlaşılmış bir bilig yoksa da, yaygın kanaat Akşehirli olduğu ve orada yaşadığı ile ilglidir. Ama Sivrihisar gibi farklı yerlerde de Nasreddin Hoca Türbeleri vardır. Hatta Azarmeycan, Türkmenistan ve Kazakistanda bir le Nasreddin Hoc atürbeleri olduğuı bilinmektedir. Bu duurm, onun evrensel ve efsanevi kişiliği ile ilgli bir durumdur. Nüktelerindeki mizah gücü, yalnız anadlou ve balkanlar değil, orta asya ve arap ülkelerinde de etkilidir. Atasözleri mecmuaları, … yüzyıldan itibaren yazıya geçirtilmeye başlanmıştır. Bugün Nasreddin Hoca Fıkraları olarak adlandırılan fıkra türüne kaynaklık eden çeşitli fıkra mecmuaları vardır. Bugünkü derlemeler onlara dayanır.

Atasözleri: Hoca fıkraları hayatın her alanında "sırası geldikçe" söylenen sözlü gelenek öğelerindendir. İster eğitimlilerin ister eğitimsizlerin, ister aydın ve seçkin sınıfın ister sıradan insanların meclisinde olsun, fark etmez; hemen hepsinde Nasreddin Hoca fıkralarına yer vardır, hemen hepsinde sözün yolu düşer onlara. İşaret ettikleri anlam, vermek istedikleri mesaj bir yana, bu fıkraların anlatılması ve dinlenmesi bile, salt nükteciliğin ötesine geçen eğitici bir nitelik taşır. Fıkralar, atasözü ve deyim haline gelmiş ana cümleleri ile eğiticilik özelliklerini pekiştirirler (Veled Çelebi, 49). "Acemi bülbül bu kadar öter.", "Yorgan gitti, kavga bitti", "Parayı veren düdüğü çalar", "Al abdestini ver pabucumu", "Ayağını sıcak tut, başını serin", "bindiği dalı kesmek", "ye kürküm ye!", "el bizi alışverişte görsün", "ince eleyip sık dokumak", "ipe un sermek", "buyurun cenaze namazsına!", "ölme eşeğim ölme!", "yok devenin başı!" gibi birçok atasözü ve deyim, Nasreddin Hoca fıkralarından türemiştir. Bunlar her gün çeşitli vesilelerle söylenen "mesel" hükmündeki hikmetli sözlerdir (Köprülü, 19); gülünüp geçilecek sözler değildir hiçbiri. Halk eğitiminin ruhunu oluşturan şey, kitabi bilgilerin verilmesi değil, yaşam deneyimlerinin paylaşılmasıdır. Bu da ancak belirli bir yaşantı ve süreç içinde gerçekleşebilir. Halk kültürü, sözlü geleneği ile hiç farkında olmadan, ama aynı zamanda hiç

[1] Fıkralar aynı zamanda hayata uyumluluğun, eleştiri gücünün, zeka kıvraklığının, hoşgörü kültürünün ifadeleridir. Bu

durmadan bu gergefi işler. Sözlü gelenek öğeleri, halkın kendi kendisini eğitmesine, kendi kendisini sağaltmasına iyi bir örnek teşkil eder.

İnsan doğası. İnsan, belirli bir doğayla birlikte doğar. Duyguları, zihinsel kapasitesi ve yetenekleriyle bu doğayı iyi yönde geliştirme yaklaşımı, fıkralardaki eğitim anlayışının temelini oluşturur. İnsanla ilgili her düşünce, her edim, insan doğasını göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu yerine getirilmediği takdirde ihtiyaç duyulan zemin de kaybedilmiş olur. Sadece eğitim değil, diğer toplumsal kurumlar da insan doğasından hareketle düzenlenmelidir. Nasreddin Hoca, tek tek bireylerin hassasiyetlerini ve kişilik özelliklerini iyi anlamış bir halk bilgesidir. Fıkralarının temelini oluşturan cevap cümleleri, bu tanıma zemininde gerçekleşir. İnsanlarla alışveriş yaparken, iletişim kurarken bu bilgiden hareket eder. Tepkilerini, cevaplarını bu bilgiden türetir.

Onun hemen herkes tarafından bilinen "leylek" fıkrası, insanın içindeki ve dışındaki doğanın korunmasına, insanın kendi doğasının dışına çıktığında komikleşeceğine, kendi özünü ve karakterini yitireceğine işaret eder. Kişiye doğasında olamayan nitelikler yüklemeye, zorla bazı özellikler kazandırmaya çalışmak boşunadır. Eğitim, ancak insanın doğasında olanı geliştirebilir. Hazır bulunuşluluk önemlidir. Fıkralar, eğitim ve gelişim açısından kişinin yeteneklerini, gizilgüçlerini ve eğilimlerini göz önünde tutar. Asıl olan bu doğadır. Hoca, leyleğin ayaklarını, kanatlarını ve gagasını keserek "İşte şimdi bir kuşa benzedin!" der. Tabii ki, işin öyle olmadığını, fıkrayı anlatan kişi başta olmak üzere herkes bilir. Söz konusu olan, ironidir. Fıkra, insan doğasının zorla değiştirilemeyeceği hususuna vurgu yapar. Fıkralarda öne çıkan eğilim şöyledir: Eğitim ve meslek seçimi, doğaya, yeteneğe göre olmalıdır. Hayatta her bireyin iyi yapabileceği, kendi doğasını açabileceği, yaparken mutlu olabileceği işler vardır. Eğer kişinin eğilimi ve yeteneği yoksa, ilgi duymadığı bir işte çalışması, bu çok iyi ve saygın bir meslek bile olsa, yeteneği olmayan bir alanda eğitim görmesi verimli ve yararlı olamayacak, yaparken mutluluk duymayacaktır. Fıkralardaki bu ima, Rousseau'nun şu görüşüyle örtüşür: "Biz onlara [çocuklara] hâkim, asker ya da din adamı olmalarını değil, yaşamayı öğretebiliriz ve onlar bir meslek sahibi olmadan önce insan olmalıdırlar" (Rousseau, 41). Bunun gibi, Nasreddin Hoca fıkraları geliri ve statüyü değil, ilgiyi, mutluluğu ve iyi insan olma idealini önceleyen eğitimsel bir imaya sahiptir. "Kedi ve ciğer" fıkrası, "ipe un sermek" fıkrası, "ekmek arası kar" fıkrası, "gençlikle yaşlılığın farkı yokmuş" fıkrası, bu tür eğitimsel imaya sahip fıkralar arasındadır. ……

Değerler. Atasözü, fıkra, masal, türkü gibi sözlü gelenek unsurları, insanları, günlük yaşamda karşılaşabilecekleri güçlükler karşısında, erdemli bir yaşam biçimi benimseme, doğru ve iyi değerinden ayrılmama konusunda uyarır ve temkinli olmaya davet ederler. Bu özellikler Nasreddin Hoca Fıkralarında da mevcuttur.

Pratik yarar. Onun fıkralarından bir yaşama felsefesi çıkarılabilir. Eğitim düşüncesi ancak bu yaşama felsefesi içinde bir yere oturabilir. Dolayısıyla onun eğitim anlayışı, eğitim üzerine bir durup düşünme değil, hayat ve hayatın gerekleri hakkında bir düşünmedir. Onda kendi başına bir eğitim yoktur; hayat içinde ve ona bağlı, ondan çıkan ve ona dönen bir eğitim vardır. Bu eğitimin en önemli özelliği gündelik yaşamın "pratik" koşullarına ilişkin olmasıdır. Hoca'nın fıkraları, faydayı, çözümü amaçlayan öneriler, özlü sözler ve öğütlerden oluşur. Bu pratik nitelik açısından şunları söylemek mümkün: İçinde yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar, Nasreddin Hoca'nın bilgiye acil olarak işe yarayacak ve sorun çözecek bir güç olarak bakmasına neden olmuştur. O, bilgiyi, bir tartışmanın konusu haline getirmek, gösteriş yapmak, üstünlük sağlamak ve iktidar elde etmek için kullanmaz; bu tür kişilere de karşı çıkar, tıpkı Sokrates'in sofistlerle tartışmalarında olduğu gibi, bu tür kişilerle ironik bir tarzda eleştirir, uyarır. Kendi "saf" ve "bilmez-anlamaz" tipi, bu tür ironik yaklaşımlar için idealdir. Kaldı ki, Sokrates de, aynı "bilmez-anlamaz" tutumu sergilemiş, "bildiğim şey hiçbir şey bilmedi-

ğimdir" diyerek bir anlamda Sofistlere, bu bilgiç tiplere, bu kadar şeyi nasıl bildiklerini ve bildikleri bu şeylerin gerçekte ne kadar bilgi olduğunu da sormuş olur. Kendisine arş- alaya yükseldiğini söyleyen softaya, orada yüzüne yumuşacuk bir şey sürüldü mü?" diye sorar. Evet cevabını alınca da, o yumuşak şeyik eşeğinin kuyruğu olduğunu söyler. ile konuşması, …. Papazlarla olan konuşması bu türdendir. Bilgi, yaşanan zorluklar karşısında acil olarak işe yaramalı ve çözüm getirmelidir. Kadılarla, Timur'la, dönemim bilgiçlik taslayan tipleriyle, açlık ve yoksullukla ilgili fıkraları bu türdendir.

Özgünlük ve yaratıcılık. Hoca'nın latifeleri hep bir "müşkül" karşısında ortaya çıkar, bir sorunu çözer, bir ihtiyacı giderir; yalnız içerdikleri anlam ve mesaj açısından değil, ortaya çıkış biçimi açısından da yaratıcı nitelik taşırlar. Hoca'nın bakışı pratik bir bakıştır. Bu bakış acil sorunlara, acil, ama bir o kadar da yaşamsal çözümler sunarlar. Asıl olan hayatı bugünden yarına taşıyabilmek, bugünün yaşamsal sorunlarından kurtarıp yarına taşıyabilmektir. Dolayısıyla fıkralar bir müşkülü çözerken, bizzat doğrudan yaratıcı bir etkinliği konu edinirler. Yaratıcılık özgün bir eser ortaya koymaktır. Yapılmamış bir işi yapmak, gerçekleştirilmemiş bir başarıyı gerçekleştirmek, denenmemiş bir çözümü denemektir. Özgünlük ve yenilik, yaratıcılığın özelliklerindendir. Ne var ki, özgün ve yeni olmak adına tuhaflıklar yapmak, yaratıcılıkla bağdaşmaz. Hoca, kendisine herhangi bir icat yapıp yapmadığını soranlara, karla ekmek yemeyi icat ettiğini, fakat kendi icadını kendisinin de sevmediğini söylerken yaratıcılığın tuhaflık yapmak olmadığını ironik bir tarzda vurgular.

Anlama, empati: Nasreddin Hoca fıkralarında ortaya çıkan "anlama sorunu"nu da "pratik eğitim" kapsamında değerlendirilebilir. İnsanın içinde bulunduğu koşul ve yaşadığı deneyim onun anlamasının temelini oluşturur. Bu zemin kaybedildiğinde, insanlar arasındaki diyalog iletişimsizliğe ve anlayamamaya dönüşür. Hoca, fırıncıya, "Bu kadar ekmek senin mi?" diye sorar. O da "Evet, benim" deyince, "Ne duruyorsun, yesene öyleyse!" diye karşılık verir. Bu fıkrada en yalın ifadeyle "açlık deneyimi" ile "tokluk deneyimi" arasındaki mesafe sorunu dile gelir. Bu mesafe bir "anlama sorunu" olarak ortaya çıkar. Karşıt karakterdeki bu iki deneyim, anlamayı ve anlaşmayı güçleştirir. Anlamanın ve anlaşmanın temeli, ortak deneyim ve empati gücüdür. Hoca'nın bunu vurgulayan fıkraları vardır. Damdan düşen Hoca'nın ziyaretine giden komşuları nasıl olup da damdan düştüğüne akıl erdiremezler. O da "içinizde damdan düşen biri yok mu, o benim durumumu anlar?" diye cevap verir. Kendisine , "Çaylağın altı ay erkek, altı ay dişi olduğu doğru mudur?" diye soranlara, "Bu soruya cevap verebilmek için bir yıl çaylak olmak gerekir" diye cevap verir. Anlama ve anlaşma yalnızca bir dil sorunu değildir; ortak deneyime sahip olmayan insanlar, aynı dili konuşsalar bile yeterince birbirlerini anlayamazlar. Bu iletişim sorunu, Hoca'nın çağdaşı ve hemşerisi Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinde şu şekilde dile gelir: "Aynı dili konuşma hısımlık ve bağlılıktır. İnsan yabancılarla kalırsa mahpusa benzer. Nice Hintli, nice Türk vardır ki, dildeştirler. Nice iki Türk de vardır ki birbirlerine yabancı gibidirler. Şu halde mahremlik dili, bambaşka bir dildir. Gönül birliği dil birliğinden daha iyidir" (Mevlâna, 97).

Model davranışlar. Toplum bizzat bir eğitim yuvasıdır, eğitimin gerçekleştiği bir yerdir. Burada model davranışlar önemlidir.: Toplum bir bütündür, birey de onu meydana getiren parçalardan biridir. Toplumun iyiliği bireyin iyiliğine, bireyin iyiliği de toplumun iyiliğine bağlıdır. Birey ve toplum arasındaki dengenin korunması açısından toplum içindeki "örnek" ve "model kişiliklere", hatta sıradan insanlara büyük görevler düşer. Halk, kişiden "başkaları için örnek olabilecek model davranışlar" bekler. Söz ve davranışların, özellikle yetişmekte olan genç kuşaklar karşısında, onların davranışları üzerinde eğitici bir işleve sahip olduğunu varsayar. Sözlü gelenek, okuyarak, yazarak, ezberleyerek eğitmez kişiyi, daha çok hikâyelerle, temsillerle, somut yaşantılarla model oluşturarak eğitir. Davranışlarla, konuşmalarla, tavsiyelerle, öğütlerle eğitir. Sözle ve davranışla eğitme ise, doğrudan doğruya toplum içinde önder

tiplere önemli görevler yükler. Onların yalnız sözleri değil, davranışları da eğitimsel değer taşır. Hoca, toplumun önde gelenlerine, yöneticilerine, eğitimcilerine, kısaca anne ve baba da dâhil olmak üzere "örnek durumda", "model konumda" olan kişilere eğitim açısından önem atfeder. Toplumun düzeni ve eğitimi, tümüyle onların yaşam biçimlerine uygun ve koşut bir tarzda gerçekleşir. Toplumun iyiliği ve kötülüğü onların iyiliğine ve kötülüğüne bağlıdır. Bu anlamda model alarak, taklit ederek öğrenme öne çıkar. Bu hususu fıkralardan bazı örneklerle açıklayabiliriz: "İmam ve cemaat" fıkrası, "o kabahatini bilir" fıkrası, "baba ve oğul" fıkrası, "büyük öküz küçük öküz" fıkrası, bu tür fıkralar arasındadır. Topluma model olan kişiler, hem insanların eğitiminde, hem de toplum düzeninde önemli yere sahiptirler. İnsanların davranışlarında başkaları için ölçüt ve model olabilecek nitelikler aranır. Tutarsız ve ahlaksal değerlerden yoksun söz ve davranışların çocukların ve gençlerin davranışları üzerinde yozlaştırıcı bir etkisinin olacağı düşünüldüğü için, bu tür davranışların ortaya çıkmasına ve tekrar edip gitmesine sıcak bakılmaz. Makul davranış ve olgun kişilik, model durumundadır. Bu tür kişiler, övülür, sayılır ve yüceltilir; diğerleri ise ayıplanır ve kınanır. Model olabilecek şekilde davranmak, Kant'ın "ölçüt" (*maxim*)'ini hatırlatır: "Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin" (Kant, 35). Başkaları için de ölçüt oluşturabilecek şekilde davranılması gerektiği anlayışı, Nasreddin Hoca fıkralarındaki eğitim anlayışı açısından da tanımlayıcı bir nitelik taşır. Zira halkın eğitişim biçimi sözlü gelenek yoluyla, model alarak ve model olarak gerçekleşir.

Olasılık ve Umut: İnsan hayatı olasılıklar arsından sıyrılarak ilerler, belirli bir noktaya doğru gelişir. Olasılık deyince de yalnız iyi olasılıklar değil, kişiyi olumsuz yönde etkileyebilecek olasılıklar da söz konusu olur. Yalnız iyi ihtimaller değil, kötü ihtimaller de söz konusudur. Bir insanın başına gelebilecek her şey olasılıklar içinde bulunur. Bu olasılıklar karşısında, insanın tutumu, çabası, önem kazanır. Nasreddin Hoca fıkraları beklide en çok olasılıklar karşısında sergilediği olumlu, iyimser ve hoşgörülü hava ile dikkat çeker.

Nasreddin Hoca fıkraları, yaşamın bir olasılıklar yumağı olduğunu vurgular. Bu olasılıklar arasından seçer kişi, bu olasılıklar arsında bulur kendini. Ama her zaman istediği olmaz, beklentileri gerçekleşmez. Hayatı salt iyi olasılıklar üzerine tasarlamak, kişiyi hayatın sürprizlerine karşı hazırlıksız hale getirebilir. Hanımı, ertesi gün ekin biçmeye gideceğini söyleyen Hoca'ya, "İnşallah de" der. Hoca inşallah dese de demese de bu işi yapması gerektiğini söyler. Ertesi gün tarlaya giderken eşkıyalar yolunu kesip kendisini bir güzel döverler. Hoca perişan bir halde evin kapısını çaldığında hanımı içeriden "Kim o?" diye sorar. Hoca ancak "Hanım, İnşallah ben geldim" diyebilir. Fıkralarda öne çıkan duygu şudur: Her türlü olasılığı dikkate almak, ancak bunu yaparken umudu da elden bırakmamak gerekir. Umut varken, hiçbir şey bitmiş değildir. İnsanın trajedisi, umut bittikten ve seçenekler sonlandıktan sonra başlar. Çaresizlik, bütün yolları bitiren, bütün seçenekleri tüketen, yürekte kalan son umut zerreciğini de yok eden bir durumdur. Bu temaları, Nasreddin Hoca'nın kaybolan eşeğini türkü söyleyerek aramasın ı anlatan fıkrasında bulabiliriz. Fakat o imkânı tüketmez. Her dağın ardında bir umut vardır. Hoca, hep bir yerlerde saklı duran bu umudu ve çareyi arar. Gülen yüzü, insanlara umudu ve iyimserliği aşılar. Onun dünyası kasvetli ve kötümser bir dünya değildir. Burada, en kötü koşullar içinde de olsa insan kendisini yalnız, umutsuz ve terk edilmiş hissetmez. Hoca'nın dünyası, aydınlık ve parıltılı bir dünyadır. Bunu temelinde "umut" denilen şey vardır. Umut, iyimserliği besler, yolları tüketmez ve insanı aşılmaz bir duvarın önündeymiş gibi çaresiz bırakmaz. Hoca, iğneyi, bile bile kaybetmediği yerde arar. Ona göre bu da bir çaredir. Aramak, en azından çaresizliği değil umudu besler, yolsuzluğu değil yolu besler, çözümsüzlüğü değil çözümü besler. Bununla çarenin ve umudun peşinde olduğunu gösterir. Eşeğini türkü söyleyerek arar. Bir ihtimal vardır yine de, iyimserliği bu ihtimal besler. Bu tutum, her zaman çaresizliğin karşısına çareyi, umutsuzluğun karşısına umudu koyar. Hoca'nın dünyası, bunun için aydınlık ve parıltılı bir dünyadır. İlhan Başgöz, bu durumu şöyle dile getirir: "Hocamız

inanılmaz derecede iyimserdir. Hiçbir terslik, hiçbir kötülük, hiçbir sorun Hoca'yı üzmez, onun yüzündeki gülümsemeyi silmez. Bugünün terimini kullanırsak Hoca'da sinir gerginliği (*stress*) denen şey yoktur. Her felakette Hoca, ne eder eder, avunacak bir yan bulur" (Başgöz, 23). Kıtlığın ve yoksulluğun yaşam damarlarını kuruttuğu bir dönemde, fıkralarda geçen "göle maya çalmak", "karla ekmek yemek", "ördek çorbası diye göl suyuna ekmek banmak", bolluğa, zenginliğe duyulan özlemin hayret verici, olağanüstü ve sürreel ifadesi olarak görülebilir.

Söz, umuttur. Konuşuyorsak, konuşabiliyorsak, hala umut var demektir. Nasreddin Hoca fıkralarının esprisini oluşturan cevap ve eylem cümleleri, aslında sözün bittiği yerde söylenen sözler, davranışın bittiği yerde ortaya çıkan davranışlardır. Bu haliyle onlarda, ısrarla diyaloğu sürdürmek isteyen bir tutum vardır. İşte bu, aynı zamanda umudu da sürdürmektir. Fıkralar sözü bitirmek istemezler, çünkü umudu bitirmek istemezler. Söz hep bir umut vaat eder, hep bir kapı aralar, bir seçenek sunar. Konuştuğumuz sürece, sorup soruşturduğumuz sürece, hala önümüzde açılacak kapılar var demektir. Hoca, sözün bittiği yerde konuşarak imkân ve olasılık arar. O, hep umudun peşindedir. Bu şekilde hayatı yeşertmeye çalışır. Eğer sussa, çaresizliği, çözümsüzlüğü ve imkânsızlığı kabullenmiş olacaktır. Her şeyin bittiği yerde konuşarak, imkânı ve umudu yeşertmeye çalışır. Böylece fıkralar imkânsızı mümküne, umutsuzluğu umuda, çaresizliği çareye dönüştürme çabası olarak ortaya çıkar. Hoca, fıkraları ile zorlukları kolaya, imkânsızlıkları mümküne, çaresizlikleri çareye dönüştüren bir simyacıdır. Her zaman, her durumda söyleyecek bir sözü vardır. Olmadık yerden bir çözüm türetir, söyleyecek bir söz bulur. Böylece umudu, çözümü ve hayata çıkan yolu arar. Onun mantığı farklı da çalışsa, çareye, çözüme ve umuda ayarlıdır. "Evini taşı" fıkrası, "Doksan dokuz akçe olsun" fıkrası, "Peşin parayı görünce" fıkrası, "Umut dağın ardında" fıkrası, gerçekten de umudun bittiği yerde, insana sevinçle "Bak işte bu da varmış!" dedirtecek bir "ek-umuda" işaret eder.

Ezberci anlayışı eleştirir: Belirli bilgilerin içerik olarak özümsenmeden, yeniden üretilmeden kuşaklar boyu öğretilmeye çalışılması, eğitimdeki bilinç kaybının, hissizleşmenin temel nedenini oluşturur. Nasreddin Hoca, bazı fıkralarında doğrudan bir eğitimci konumunda bulunur ve içinde yaşadığı toplumun eğitim anlayışına ilişkin ironik yaklaşımlar getirir. Ezbercilikten uzak, pratik açıdan işe yarayan bir eğitim modeli ima eder. Uyumayan çocuğu *Kuduri* (içinde dini bilgilerin yer aldığı bir kitap) okutarak uyutması, Hoca'nın kendi zamanındaki ezberci ve nakilci eğitim anlayışını eleştirisi olarak görebiliriz. Fıkraların birinde, belindeki palayla ne yaptığını soran devrin subaşısına, mektepte yanlış yazılan yazıları kazıdığını söyler. Subaşı, bu kadar büyük bir pala ile bu işi nasıl başardığını sorunca da, "Öyle hatalar oluyor ki, bazen bu bile küçük geliyor." diye cevap verir. Buna göre hiç öğrenmemek, yanlış öğrenmekten daha iyidir. Zira yanlışı bilenin doğruya yaklaşma ihtimali hiç bilmeyene oranla daha azdır. Hiç öğrenmeyen kişi, en azından yanlış bilmiyordur.

Disiplin: Hoca'nın disiplin ve ceza konularına göndermede bulunabilecek fıkraları da vardır. Bu fıkraların bazısında, verilen cezanın ve uygulanan disiplinin, iyileşmeden çok kötüleşmeye neden olacağı konusunda imaları söz konusudur. Bu nedenle eğer çocuğa ceza verilecekse, cezanın nedeni iyice açıklanmalı ve hatayı önleyecek şekilde olmalıdır. Çocuğunu suya gönderirken hafifçe kulağını çeken Hoca'ya, bunu niçin yaptığını sorduklarında, "testiyi düşürüp kırmasın diye" şeklinde cevap verir. Ona göre testi kırıldıktan sonra ceza vermenin ikna edici bir nedeni yoktur. Ceza, çağdaş eğitim uygulamalarında giderek terk edilen bir yöntem olsa da, öne çıkan anlayış, ceza verilirken, suçu önleyecek, doğruyu yanlışı belirtecek şekilde olması gerektiği yönündedir.

Değişim: Fıkralarda eğitimle ilişkilendirilebilecek bir başka husus da "değişim" konusudur. Değişim hayatın tümüne egemendir. Hayat değişir, insanlar değişir, bilgiler değişir. Bu değişimi yok saymak, ona ayak uyduramamak, bilgi ve düşünceleri güncelleyememek, kişiyi gelişmelere kapalı hale getirir. Değişim öncelikle eğitim alanında başlamalı, öncelikle öğret-

men yenilemelidir kendini. Bilgilerini gözden geçirmeli, kendini tekrarlamamalıdır. Fıkraların pek çoğunda "değişim" temi geçse de, Hocanın saz çalmasını anlatan fıkrası, eğitim ve değişim konusu için iyi bir örnektir. Nasıl ki sazın tek bir dizesinden ahenkli sesler çıkmazsa, bir ritim ve ahenk oluşmazsa, değişmez bir program, değişmez bir bilgi, değişmez bir insan anlayışı ve bütün bunlara yönelik bir parça ezberle de eğitimde başarılı olunmaz. Bu toplumun diğer alanları için de geçerlidir. Bir ezgi nasıl ki farklı dizelerin ve seslerin matematiksel uyum ve orantısını gerektirirse, değişim karşısındaki yenilenme de, arayış ve denemeler sonucunda ortaya çıkar. Değişmez bir eğitim ve bilgi varsaymak, Hoca'nın saz çalmasına benzeyecektir.

Fıkralara eleştirel bakış: Sözlü gelenek unsurları, eleştiri için uygun yapıda değildir, belirli bir kişiye ait olmadıklarından yapılan eleştiriye sessiz kalırlar. Yine de Nasreddin Hoca fıkralarının geniş hoşgörü ikliminden eleştirel bir bakış devşirecek olursak şunları söyleyebiliriz: Hoca, "Softanın Kırk Sorusu"nda olduğu gibi, "bilmem" kelimesini hemen hemen hiç kullanmaz. Bu, "Hoca" sözcüğüne, ilkçağda Sofistlerin kendilerine "her şeyi bilen" anlamında "sophos" demelerine benzer bir anlam yüklenmesinden kaynaklanıyor olabilir. Hoca, kendisine sorulan soruları bilmese bile, çeşitli mantık ve söz oyunlarıyla cevap vermeye çalışır. Bununla, "Yıllardan beri kimse bana cevaplandıramayacağım bir şey sormadı" diyen sofist Gorgias'a benzeyen bir tutum sergilediği düşünülebilir (Platon, 1989: 4). Kendisiyle tartışmak isteyen yabancı bilginlere "kurnaz" cevaplar verir. Sorulan sorular karşısında hazır cevaplılık eder; onları sorup soruşturmaz. Verdiği cevaplarda ciddi değildir, ancak onların aksini kanıtlayabilecek veriler de yoktur. Belki de soruların içinden çıkılamazlığını vurgulamak için yapar bunu. Dünyanın merkezi, bastonunun değdiği yerdir. "Olur mu canım?" diyenlere, "Ölçün de bakın." der. Burada, "İnsan, hem de tek insan her şeyin ölçüsüdür." diyen Protagoras'ı hatırlarız (Platon, 1990: 29). Bu söz Nasreddin Hoca'nın durumuna o kadar uyar ki, kıyametin ne zaman kopacağına dair bir soru karşısında küçük kıyametin hanımının, büyük kıyametin de kendisinin öldüğü zaman kopacağını söyler. Arapça bilmediği halde bir Arap seyyahla konuşmaya, Farsça bilmediği halde Farsça beyitler söylemeye çalışır. Eğitim durumu hakkında açık davranmaz. Bilmediği halde bilir, okumadığı halde okur görünür. İlişkilerinde, "Parayı veren düdüğü çalar" diyecek kadar yararcı bir tutum sergilemesine karşın yine de varlık yüzü görmez. Tanrı'nın insanı yokuş çıkmak ve borç öremek için yarattığını düşünecek kadar sıkıntı içindedir. Bilim, eğitim ve sanatın bir doygunluk ve refah ürünü olduğu hususu göz önünde tutulursa, henüz gündelik ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamış toplumlarda bilimsel merakın yeterince olgunlaşmayacağı, sanatsal ilgilerin ortaya çıkmayacağı, derin düşüncelerin gelişmeyeceği düşünülebilir. Hoca bir gün incecik bitkiler içinde kocaman kabakları görünce şaşırır. Bir de dibinde oturduğu kocaman ceviz ağacının dallarındaki küçücük cevizlere bakar. Burada kendince bir çelişki görür, hikmetini anlayamaz. Ama kafasına ceviz düşünce, "İyi ki kabak düşmedi." diye sevinir, kendince yaratılıştaki hikmeti kavrar. Kuşkusuz Hoca ne bir filozof, ne de bir bilim adamıdır. Ancak bu örnek, Newton'un nedenleri açıklamak isteyen Batılı mantığı ile Hoca'nın nedenleri örtmek isteyen Doğulu mantığı arasındaki farkı da ortaya koyar. Elmanın düşmesi ile cevizin düşmesi arasında, doğa yasası açısından bir fark yoktur. Fark, mantığın işleyiş biçimindedir.

Tabii ki, bütün bu eleştiriler kaşında şöyle bir itiraz da getirilebilir: Toplumsal yozlaşmaların ileri boyutlara ulaştığı bir dönemde, bütün bu sorunları kendi varoluşunda tecrübe eden Hoca, fıkralarındaki ironi ve düşünsel içerikle dolandırıcılara, sahtekârlara, rüşvetçilere, şarlatanlara, diktatörlere bir ders vermek ister. Ya da verdiği cevaplarla, doğru ve yanlış arasındaki farkı tartmak ister: bilgi ne kadar bilgi, iyi ne kadar iyi, doğru, hak ne kadar hak, adalet ne kadar adalet; anlamak ister. Bu konuda, bir kafa karışıklığı içinde değil, bilgece bir tutum içinde olduğu bellidir. Onun bilgeliğini şuradan anlayabiliriz: Bir gün dünyanın merkezi olduğunu iddia eden bir güce, böyle bir hakkı nereden aldığını sorduğunuzda, şöyle diyebilir: "Ben dünyanın merkeziyim, inanmazsan ölç de bak!" Dünyanın merkezinin neresi olduğunu kim bilebi-

lir? Kime göre merkez, neye göre merkez, hangi merkeze göre merkez? Hoca, kendisine gelen davacıya, "Haklısın" der, davalıya da aynı şeyi söyler. Bunu anlayamayan hanımına "Sen de haklısın" der. Galiba burada haklı olan birisi daha vardır; o da bütün bu kişilerin kendi bakış açılarından haklı olduğunun farkına varan kendisidir. Zira insanlar kendi konumlarından bakmayı sürdürüp başka bakış açıları denemedikçe, empati duygularını geliştirmedikçe, kendi ölçütlerine göre haklı olmaya devam edeceklerdir. Burada, bir başkasının bakış açısını deneyimleyen Hoca'dır. Davalının bakış açısından davalı, davacının bakış açısından davacı, hanımının bakış açısından hanımı haklıdır. Ve son olarak, bütün bunların böyle olduğunun farkına varan kişi olarak Hoca haklıdır. Haklı ve doğru olmayan şey, insanları tek görüş ve bakış açısı etrafında toplamaya çalışmaktır. Nasreddin Hoca'ya göre, görüş farklılığı, insanın doğasından gelen bir şeydir. Yükseğin ve alçağın, sıcağın ve soğuğun, büyüğün ve küçüğün, gecenin ve gündüzün, katının ve sıvının zıtlığından oluşan evren, insanların aynı yöne doğru değil, farklı yönlere doğru gitmesiyle bir "denge" içinde kalır. İnsanların neden aynı yöne değil de farklı yönlere doğru gittiklerini soran soruya, böyle bir "denge" anlayışı ile cevap verir. Buna göre ahenk, aynı yöne doğru gitmekte değil, insan olmanın adaletini, iyiliğini ve sıcaklığını farklı yönlere doğru taşıyabilmektedir. Bu "postmodernist tutum"uyla (Bkz. Soykan, 38) Hoca'nın bize esinlediği gerçek, çok doğrulu, çok anlamlı, çok değerli, çok gerçekli, kısaca çok boyutlu bir evrendir. Bu evrende sadece A'nın değil, B'nin, C'nin, D'nin, hatta Y'nin ve Z'nin bile doğru olabileceğini hesaba katmamız gerekir.

Sonuç

Sözlü geleneği oluşturan atasözü, fıkra, destan, masal, efsane gibi öğeler, eğitimsel değerle ortaya çıkarlar. Onlar etkili anlatımları, anlaşılabilirlik dereceleri, neşe verici özellikleriyle yaşam boyu eğitimin önemli öğeleridir. Anlatan ve dinleyen, bu eğitişime katkıda bulunur.

Fıkralar, sözlü kültürün en önemli unsurlarıdır. Onlar, güldürü öğesini öne çıkararak insanları neşelendirirler, düşündürler ve eğitirler. Nasreddin Hoca fıkraları da bu özellikten fazlasıyla pay alır. Onlar yalnız güldürmek için değil, eğitsel bir işlevle de varlıklarını sürdürürler. İnsanlara, gündelik yaşamda karşılaşabilecekleri durumlara ilişkin hiçbir zaman unutamayacakları ve üstelik her zaman işlerine yarayacak kalıcı tutumlar kazandırırlar, öğütler verirler. Bu tutum ve öğütler, çalışmaya, kazanmaya, doğruluğa, dürüstlüğe, adil olmaya, yerinde ve zamanında konuşmaya, insanları incitmemeye, kısaca yaşamın pek çok alanına ilişkin olabilir.

Nasreddin Hoca fıkralarının eğitime ilişkin iması, fıkraların eğitimi öncelikli olarak bir yaşama işi olarak görmesidir. Bilgi ve eğitim, ancak hayatın içinde, onun zorlukları karşısında bir iş gördükçe değerlenir. Bu da eğitimi, her şeyden önce pratik değeri olan, sorunlar karşısında kişiyi donanımlı ve dirençli kılan bir etkinliğe dönüştürür. Bilgi hep bir işe yarar, bir çözüm üretir, bir faydası dokunur. Bir üretkenlik biçimidir. Bilgi sahibi olmak, yalnızca bir takım şeyleri bilmek, okumak ve yazmakla değildir; bunlarla birlikte bir tür yaşantıya sahip olmak ve bu yaşantıyı alışkanlık haline getirmektir de. Zira hayatın kendisi baştan sona bir alışkanlıktır. Alışkanlık kazanmak, sürüp gidecek bir yaşantıyı kazanmaktır. İnsan nasıl alışırsa öyle yaşar, nasıl alışırsa dünyayı öyle görür. Bu nedenle eğitim, öncelikle bir alışkanlık ve eğilim kazandırma etkinliğidir. Eğitimcilerin başlıca görevi de, hayatı baştan sona iyi yaşamayı sağlayacak alışkanlıkları ve eğilimleri insana kazandırmasıdır.

Kaynakça

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Inkılap Yayınevi.

Başgöz, İ. *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*. İstanbul: Pan yayıncılık, 1999.

Kant, I. *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.

Köprülü, M. F. *Nasreddin Hoca.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Mevlâna. *Mesnevî I* (Çev. Veled İzbudak). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988.

Soykan, Ö. N. "Türk Postmodernizmi", *Felsefe Dünyası* 9, 1993.

Platon. *Gorgias* (Çev. Reyhan Erben). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988.

Platon. *Theaitetos* (Çev. Macit Gökberk). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.

Taşdelen, V. "Türk Atasözlerinde Eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 33, 2000, s. 121-135.

Türkmen, F. *Letaif-i Nasreddin Hoca*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Ünver, S. *Halkın Anayasası Atasözlerimizin Altıbin Senelik Mazisi Üzerine*. İzmir: İzmir Soroptimist Klübü, 1968.

Veled Çelebi (1996). *Leaif-i Hoca Nasreddin* (Haz. Mehmet Arslan – Burhan Paçacıoğlu). Sivas: Dilek Ofset, 1996.

Yûnus Emre *Yûnus Emre Dîvanı* (Haz. Faruk K. Timurtaş). İstanbul: Tercüman Yayınları, 1972.